

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Firat University Journal of Social Science
Cilt: 12, Sayı: 1, Sayfa: 383-400, ELAZIĞ-2002

VAKIFLARIN GÜNÜMÜZDEKİ YERİ VE ÖNEMİ

The Importance and Place of the Foundations in Our Life

H.Mehmet SOYSALDI*

ÖZET

Bu araştırmada, medeniyet tarihimizde çok önemli bir yere sahip olan ve asırlar boyunca sosyal bünyemizde daima kaynaştırıcı ve birleştirici bir rol oynayan vakıfların günümüzdeki yeri ve önemi incelenmiştir.

Araştırmamızda önce vakfın İslâm dinindeki menşei üzerinde durulmuş, asr-ı saadette kurulan vakıflar açıklandıktan sonra, vakfın günümüze kadar olan tarihçesi kısaca özetlenmiştir. Daha sonra insanları vakıf kurmaya sevkeden faktörler üzerinde durulmuş ve vakfın Türk toplum hayatındaki yeri ve önemi; iktisadî-ticarî, içtimâî ve eğitim açısından incelenmiştir.

Sonuçta, vakıfların günümüzdeki yeri ve önemi kısa ve özlü bir şekilde ifade edilmiş, toplumun yararına kurulmuş olan ve sosyal dayanışmayı sağlayan bu hayır müesseselerinin kurulup geliştirilmesi gereği vurgulanmıştır.

ABSTRACT

In this study the place and importance of the foundations, having a role of uniting and joining people together in its structure for years and a great importance in our civilization history, have been studied.

In our research, first of all, the foundations' source on Islamic religion has been mentioned. After the opening of the foundations which were built in the century of happiness (asr-ı saadet) and a short history of the institutions till present time have been summarized, later the factors motivating people to establish foundations have been referred. The place and importance of the foundations in Turkish society have been studied in economical, social, commercial and educational.

As a result the importance and place of the foundations in our present life have been stated briefly and densely, and the necessity and building these charitic institutions that have been founded for the benefits of the society and supplying social solidarity has been emphasized.

*) Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dekan V. msoysaldi@hotmail.com

GİRİŞ

Vakıf, VIII. asır ortalarından XIX. asır sonlarına kadar uzanan bir dönemde İslâm memleketlerinin, özellikle Selçuklular ve Osmanlılar zamanındaki Türk dünyasının sosyal, kültürel ve ekonomik hayatında ehemmiyetli bir rol oynamış olan dinî, hukûkî ve sosyal bir müessesedir.

Arapça bir isim olan vakıf, sözlükte; “durma, durdurma, harekettten alıkoyma” manalarına gelmektedir. İstılahta ise, bir malı belirli bir gaye için “alınıp-satılmaktan” ebedî olarak alıkoymak, Allah yolunda vakfetmek ve gelirini kamu yararına harcamaktır.¹ Bir kişi, mülkiyetine sahip olduğu menkul veya gayr-i menkul mallarından bir kısmını veya onların tamamını, Allah’ın rızasını kazanmak niyetiyle, halkın herhangi bir ihtiyacını gidermek üzere dinî, hayrî veya içtimâî bir gayeye müebbeden tahsis ederse, malını vakfetmiş, yani bir vakıf müessesesi kurmuş olur.² Bu kişiye vâkıf diyoruz. Vakıflar, toplumdaki mevcut gelir farklılıklarının giderilmesi, sosyal yardımlaşmanın sağlanarak, fertler arasındaki gelir dağılımının dengelenmesi ve cemiyetin sosyal huzurunun sağlanması bakımından büyük önem arz etmektedir.

A- İSLÂMDA VAKIF

İslâm dini vakıf fiilini haram veya yasak etmemiş; sırf dünyevî gayeler için vakıf yapılmasını mubah; hem dünyevî hem de uhrevî olarak, Allah’a yakınlığı sağlamak amacıyla vakıf yapılmasını ise müstehap ve mendup saymıştır. Biz bu araştırmamızda fıkıh kitaplarında detaylıca açıklanan vakfın rüknü, şartları ve vakfedilen malda aranan şartlar³ üzerinde durmak istemiyoruz. Burada önce İslâmda vakfın menşei üzerinde duracak, daha sonra da vakfın kısaca tarihî seyrine değinip, günümüzde vakfın yeri ve öneminden bahsetmeye çalışacağız.

B- İSLÂMDA VAKFIN MENŞEİ

İslâm vakfının menşei üzerinde şimdiye kadar bir hayli tartışma yapılmıştır. İslâm hukukçularına ve batılı bazı bilim adamlarına göre vakfın menşei doğrudan doğruya İslâm prensiplerine dayanır. Kur’an’da vakıf ve onun anlamdaşı olan “habs” kelimeleri

¹ Ömer Hilmi Efendi, **İthafu’l-Ahkâmi’l-Evkaf**, Ank., s.13; Pakalın, M.Zeki, **Osmanlı Tarih Deyimler ve Terimler Sözlüğü**, İst., 1971, III, 577; Bilmen, Ömer Nasûhi, **İstilahât-ı Fıkhiyye Kâmusu**, İst., 1969, IV, 294; Berki, A.Himmet, **Vakıflar**, Ank., 1950, s.12.

² Yediyıldız, Bahaeddin, “İslamda Vakıf”, **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, İst., 1989, XIV, 19.

³ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz., Zuhaylî, Vehbe, **İslam Fıkı Ansiklopedisi**, İst., 1994, X, 246-314; Bilmen Ömer Nasûhi, **Hukuk-i İslamiye ve İstilahat-ı Fıkhiyye Kamusu**, İst., 1970, IV, 311-316.

bulunmamasına rağmen, İslâm âlimleri bu fikre, cemiyetin hem manevî, hem de maddî hayatına yön veren bir sistem olarak İslâmın, müminlerin zihnine birlik, dayanışma ve yardımlaşma duygusunu işleyen prensipler ortaya koymasını nazarı dikkate alarak varırlar. Bu konuda sık sık vakfiyelerde de zikredilen bazı ayetlere dikkati çekerler.⁴ Kur'an'da bu konuda bulduğumuz ilk ayetler şunlardır:

﴿لَا يَجْرِي فِي سَائِرِ الْأَمْوَالِ كَمَا جَرَىٰ فِي الْأَمْوَالِ الَّتِي بَارَأْنَا لَكُمُ الْيَتَامَىٰ وَالسَّالِفِينَ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ﴾
﴿لَا يَجْرِي فِي سَائِرِ الْأَمْوَالِ كَمَا جَرَىٰ فِي الْأَمْوَالِ الَّتِي بَارَأْنَا لَكُمُ الْيَتَامَىٰ وَالسَّالِفِينَ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ﴾

“...onlar, mallarını, akrabaya, yetimlere, miskinlere, yolculara, dilencilere, esirlere severek verirler”⁵

﴿لَا يَجْرِي فِي سَائِرِ الْأَمْوَالِ كَمَا جَرَىٰ فِي الْأَمْوَالِ الَّتِي بَارَأْنَا لَكُمُ الْيَتَامَىٰ وَالسَّالِفِينَ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ﴾
﴿لَا يَجْرِي فِي سَائِرِ الْأَمْوَالِ كَمَا جَرَىٰ فِي الْأَمْوَالِ الَّتِي بَارَأْنَا لَكُمُ الْيَتَامَىٰ وَالسَّالِفِينَ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ﴾
﴿لَا يَجْرِي فِي سَائِرِ الْأَمْوَالِ كَمَا جَرَىٰ فِي الْأَمْوَالِ الَّتِي بَارَأْنَا لَكُمُ الْيَتَامَىٰ وَالسَّالِفِينَ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ﴾

“Sana Allah yolunda ne harcamalarını soruyorlar. De ki: “Verdiğiniz hayır (mal), ana-baba, yakınlar, öksüzler, yoksullar ve yolda kalmışlar içindir. Yaptığınız her hayrı muhakkak Allah bilir.”⁶ Yüce Allah, Bakara suresinde müminlerin vasıflarını anlatırken şöyle buyurmaktadır: ﴿لَا يَجْرِي فِي سَائِرِ الْأَمْوَالِ كَمَا جَرَىٰ فِي الْأَمْوَالِ الَّتِي بَارَأْنَا لَكُمُ الْيَتَامَىٰ وَالسَّالِفِينَ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ﴾ “...onlar, kendilerine rızık olarak verdiğimiz şeylerden Allah yolunda harcarlar”⁷

İşte burada zikrettiğimiz bu üç ayet-i kerimeden; hayra infak, ana-babaya, akrabaya, yetimlere, miskinlere, yolculara ve yapacağımız hayrata, mal sarfetmenin, Allah katında çok değerli bir fiil olduğu açıkça görülmektedir.

Kur'an'da bu ayetlerden başka bu hususta birçok ayet bulmak mümkündür. Mesela;

﴿لَا يَجْرِي فِي سَائِرِ الْأَمْوَالِ كَمَا جَرَىٰ فِي الْأَمْوَالِ الَّتِي بَارَأْنَا لَكُمُ الْيَتَامَىٰ وَالسَّالِفِينَ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ﴾
﴿لَا يَجْرِي فِي سَائِرِ الْأَمْوَالِ كَمَا جَرَىٰ فِي الْأَمْوَالِ الَّتِي بَارَأْنَا لَكُمُ الْيَتَامَىٰ وَالسَّالِفِينَ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ﴾
﴿لَا يَجْرِي فِي سَائِرِ الْأَمْوَالِ كَمَا جَرَىٰ فِي الْأَمْوَالِ الَّتِي بَارَأْنَا لَكُمُ الْيَتَامَىٰ وَالسَّالِفِينَ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ﴾

“Sevdiğiniz şeylerden (Allah için) harcamadıkça asla iyiliğe eremezsiniz (cennete giremezsiniz). Allah, yolunda her ne harcarsanız muhakkak onu hakkıyla bilir.”⁸

﴿لَا يَجْرِي فِي سَائِرِ الْأَمْوَالِ كَمَا جَرَىٰ فِي الْأَمْوَالِ الَّتِي بَارَأْنَا لَكُمُ الْيَتَامَىٰ وَالسَّالِفِينَ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ﴾

⁴ Yediıldız, “İslamda Vakıf”, Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, XIV, 23.

⁵ Bakara, 2/177.

⁶ Bakara, 2/215.

⁷ Bakara, 2/3.

⁸ Âl-i İmran, 3/92.

yine onun rızası için mallarımızı infak etmeye davet etmektedir.

Vakfın meşruiyetine delâlet eden Hz.Peygamberin hadislerinden bazılarını da burada zikretmek istiyorum. Hemen hemen bütün vakfiyelerde de zikredilen şu hadis vakıfların kurulup gelişmesinde büyük rol oynamıştır. Ebû Hureyre'den nakledildiğine göre Hz.Peygamber şöyle buyurmaktadır:

“Âdem oğlu öldüğü zaman bütün amelleri kesilir. Amel defteri kapanır. Yalnız 1- sadaka-i câriyesi, 2- ilmî bir eseri, ve 3- kendine duâ eden hayırlı bir evladı olan kimsenin amel defteri kapanmaz.”¹⁴ İslâm âlimleri, bu hadisteki “sadaka-i cariye” ile vakfın kastedildiğini söylemektedirler.¹⁵

C- ASR-I SAADETTE KURULAN VAKIFLAR

1. Peygamber (s.a.v)'in Kurduğu Vakıflar:

İslâmda ilk vakıf, Rasulullah'ın vakfettiği mallardır. Rasulullah'ın Mekke'den Medine'ye hicretinden sonra Muhayrik öldürülmüştü. Başına bir musibet gelirse, mallarını Resulullah'a vasiyet etmişti.

Bu konuda Sâlih b.Ca'fer şöyle haber vermektedir: “Uhut savaşında Muhayrik öldürülmüştü. Bana bir durum isabet ederse, mallarım Rasulullah'ındır. Allah için gösterdiği yere koysun, diye vasiyet etti. Rasulullah ta Uhuttan döner dönmez, onun bu mallarını ayırarak fakirlere vakfeylemiştir.”¹⁶

Hz.Ömer (r.a)'dan rivayet edildiğine göre, Hz.Peygamberin ganimetlerden elde ettiği üç güzel malı vardı. Bunlardan Benî Nadir'den elde ettiği yedi adet bahçeyi fakirlere vakf eyledi. Fedek'teki bahçelerini ise, yolda kalmışlara ayırdı. Hayber'dekini de üç parçaya ayırmıştı. İki parçası Müslümanlar içindi. Bir parçasından da ailesine infak eder, fazla kalır ise, muhâcir fakirlerine verirdi, demektir.¹⁷

Hz.Ali (r.a); “Peygamber (s.a.v), her türlü nafakayı Allah yolunda ve O'nun rızasına uygun olarak yakın akrabaya, fakirlere, miskinlere ve yolculara, infak ederdi” demektir.¹⁸

¹⁴ Müslim, Kitabu'l-Vesâyâ, 14.

¹⁵ Bilmen, Ömer Nasuhi, **Hukuk-i İslamiye ve Istilahat-ı Fıkhiyye Kamusu**, IV, 173.

¹⁶ eş-Şeybânî, Ebu Bekir Ahmed b.Ömer, **Ahkâmu'l-Evkâf**, Mısır, 1904, s.1-2; Öztürk, Nazif, **Elmalılı M. Hamdi Yazır Gözüyle Vakıflar**, Ank., 1995, s.122.

¹⁷ Miras, Kamil, **Sahihi Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercümesi ve Şerhi**, Ank., 1974, VIII, 206-207.

¹⁸ Öztürk, Nazif, **Elmalılı M. Hamdi Yazır Gözüyle Vakıflar**, s.124.

2. Hulefa-i Raşidinin Kurduğu Vakıflar

a) Hz.Ebu Bekr'in Vakıfları:

Ebu Bekir Sıddık (r.a)'ın Mekke'deki evlerini vakfettiği rivayet edilmektedir. Evladından ve neslinden Mekke'de bulunanlar, o malları aralarında miras olarak dağıtmıyorlardı. Ya sadaka-i mevkûfe olduğunu biliyorlardı. O şekilde uygulama yapıyorlardı. Veya Hz.Ebubekir (r.a)'ın bıraktığı gibi muhafaza ediyorlardı.¹⁹

b) Hz.Ömer'in Vakıfları:

Hz.Ömer Hayber'de "semg" adında bir arazi satın almıştı. "Ya Resulallah ben, Hayber'de bir arazi aldım. Şimdiye kadar bundan daha kıymetli bir malım olmadı. Ne buyurursun? diye sorduğunda, Rasulullah da; "onun aslını istediğin şekilde hapset ve gelirini de tasadduk et"²⁰ buyurdu. Hz.Ömer de onu satılmayacak, hibe ve miras olunmayacak şekilde sadaka etti."²¹

Sâlim b.Abdillah, Hz.Ömer'in "semg" vakfiyesinin şöyle olduğunu bildirmektedir: "Bu vakıf, Hz.Ömer vefat ederse, Hz.Hafza, hayatta olduğu müddetçe bu vakfa mütevellî olacak ve vakıftan Allah'ın istediği şekilde infak edebilecektir. O öldükten sonra ailesinden en dirayetli bir kimse mütevellî olacaktır. Vakfa kim mütevellî olursa, onun aslını ebediyyen satmayacak, hibe etmeyecektir. Gelirini dışarıya çıkartmamak ve kazanç sağlamaya yönelmemek kaydıyla kendisinin yemesinde ve arkadaşlarına ikramda bulunmasında bir beis yoktur. Vakfın gelirleri Allah'ın rızasına uygun olarak, el açanlara, yoksullara, misafirlere, yakın akrabaya ve yolculara Allah rızası için dağıtılacaktır. Tasadduk edilen bu mallar ve vâdide Hz.Muhammed (s.a.v)'in verdiği 100 sehim, hiçbir eksiltmeye gidilmeden semg ile beraber Allah Resulünün bir emri ve sünneti olarak vakfedilmiştir. Gerektiği zaman mütevellînin (bu malları işletmek üzere) köle satın almasında hiçbir mahzur yoktur"²²

Bazı İslâm âlimleri, Hz.Ömer'in bu vakfının İslâm'da ilk vakıf olduğunu iddia etmişlerdir.²³

c) Hz.Osman'ın Vakıfları:

Hz.Osman (r.a) da, Hz.Ömer (r.a) gibi mallarından tasadduk yapmıştır. Abdurrahman b.Abbân b. Osman, Hz.Osman'ın sadakasına mütevellî idi. Abdurrahman b.Abbân b. Osman'ın yanında bulunan bir kitapta şöyle yazılı olduğu nakledilmektedir:

¹⁹ eş-Şeybânî, Ebu Bekir Ahmed b.Ömer, *Ahkâmu'l-Evkâf*, Mısır, 1904, s.5.

²⁰ Buhârî, *Vesâyâ*, 28; Ebu Davud, *Vesâyâ*, 13.

²¹ Miras, Kamil, *Sahihi Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercümesi ve Şerhi*, VIII, 221-222.

²² Öztürk, Nazif, *Elmalılı M. Hamdi Yazır Gözüyle Vakıflar*, s.127.

²³ Şafak, Ali, *İslam Arazi Hukuku ve Tabiatı*, İst., s.257; el-Kattânî, Abdu'l-Hayy, *Nizamu'l-Hükümeti'n-Nebeviye*, Beyrut, trs, I, 409.

“Bismillahirrahmanirrahim. Bu, Osman bin Affan (r.a)’ın hayatında yaptığı bir sadakadır. Osman (r.a) Hayber’de “*İbn Ebi’l-Hakik*” diye bilinen malını, kesin olarak, aslını satılmaz, bağışlanmaz ve miras olunmaz şekilde vakfedip mütevelliliğini oğlu Abban’a bırakmıştır. Vakfiyeyi, Usâme b.Zeyt (r.a) yazmış ve Ali b.Ebi Tâlib (r.a) ile birlikte şahit olmuşlardır.”²⁴

d) Hz.Ali’nin Vakıfları:

Hz.Ömer, “Yenba” adındaki arazi parçasını Hz.Ali’ye vermişti. Sonra Hz.Ali (r.a), Hz.Ömer’in verdiği arazi parçasına ilaveten kendisi de bazı şeyler satın aldı ve o arazide kuyu kazdırdı. Kazı esnasında boğazlanan deve boynu kalınlığında sular fişkırmaya başlamıştı. Hz.Ali’ye müjdeci gelip, müjde verdiğinde. O da vârisi müjdele dedi. Daha sonra Hz.Ali (r.a), bazı yüzlerin karardığı ve bazılarının da ağardığı günde, Cenab-ı Allah yüzümü ateşten muhafaza etsin diyerek, sulh ve harp zamanında, fakirlere, miskinlere, Allah yolunda, yakın ve uzak yolcuya tasadduk etti. Ve kendi zamanında hasılatı 1000 vesaka ulaşmıştı.²⁵

Beşir b.Velid, Hz.Ali (r.a)’ın bu vakıfla ilgili olarak şöyle yazdığını nakletmektedir: “... Allah’ın yüzümü ateşten korumasını, beni cennetine girdirmesini ve rızasını talep edebilmek için, sulh ve harpte fakirlere, miskinlere, uzak ve yakın akrabaya, yolculara Yenbuğ’daki bütün malımı, satılmaz, hibe olunmaz ve miras bırakılmaz şekilde infak (vakıf) ettim. Bana bir hal vâkî olduğunda kölelerimden Rabah, Ebu Niyzar ve Cübeyr bu malımdan kendileri ve aileleri yemek içmek şartıyla beş yıl çalıştıktan sonra hürriyetlerine kavuşacaklardır. İster vefat etmiş, ister hayatta olayım Yenbuğ’daki malım için verdiğim hüküm budur. Vâ’di’l-Kura’da bulunan mal ve kölelerim ile (Edine ve Râif) denilen yerler hakkında da, ister vefat etmiş, ister hayatta olayım hüküm yukarıdaki gibidir.”²⁶

Diğer ahabın kurduğu birçok vakıf bulunmaktadır.²⁷ Fakat fazla uzatmamak için bu kadarla yetinmek istiyorum.

D- VAKFIN TARİHÇESİ

İslâmın yardımlaşma prensibinin bir sonucu olarak ortaya çıktığını gördüğümüz vakıflar, İslâm ülkelerinin tamamında sayılamayacak kadar çok ve önemli hizmetler ifa ediyorlardı. Meselâ, Emevîler zamanında vakıflar çok genişledi. Hatta bu dönemde ilk defa yeni yeni bazı teşebbüslerde de bulunuldu. Nitekim

²⁴ eş-Şeybânî, Ebu Bekir Ahmed b.Ömer, *Ahkâmu’l-Evkâf*, Mısır, 1904, s.9; Haydar, Ali, *Tertibu’s-Sunuf fi Ahkâmi’l-Vukuf*, İst., 1340, s.5.

²⁵ Öztürk, Nazif, *Elmalılı M. Hamdi Yazır Gözüyle Vakıflar*, s.129.

²⁶ Öztürk, Nazif, *Elmalılı M. Hamdi Yazır Gözüyle Vakıflar*, s.130.

²⁷ Bkz., Öztürk, Nazif, *Elmalılı M. Hamdi Yazır Gözüyle Vakıflar*, s.130-132.

hicretin 88.senesinde Emevî halifesi Velid b.Abdulmelik, Şam'daki Ümeyye camii için ilk defa köy ve mezarları gelir getiren birer kaynak olarak vakfetti.²⁸

Emevîlerden sonra Abbasî devletinde vakıflar daha bir gelişme gösterdi. Hatta bu devlette vakıflar o derece ehemmiyetli birer tesis haline geldiler ki, bunların idaresi için (vakıflar nezareti) adında bütün vakıfları kontrol eden, onların bir nizama bağlanmasını sağlayan bir teşkilat kuruldu.²⁹

Abbasî hilafeti döneminde İslâm camiasının muhtelif siyasî parçalara ayrılması ve nihayet Büyük Selçuklu Devleti'nin kurulması ile Doğu Müslümanlarının Türk hakimiyeti altına girmesi, vakıf müessesesinin bir kat daha inkişafına sebep oldu. Selçuklu Devletinin, "Fâtîmî - Şîî" hareketine karşı takip ettiği sünîlik siyaseti, devletin her tarafında yeniden birçok dinî müessesenin vücuda gelmesi ve bilhassa birçok medresenin açılmasına sebep oldu. XI. ve XII. asırlarda, tasavvûfî tarikatların, muntazam bir sosyal kuruluş mahiyetini alan tekke ve zâviyelerin, birden bire çoğalması yanında, devletin vücuda getirdiği bir yığın dinî ve hayrî müessese, vakıf sermayesinin müthiş bir nispette artmasına sebep oldu. Büyük bir mâlî güce sahip olan Selçuklu sultanları, şehzadeleri ve din adamları ile ileri gelen zenginler, vakıf kurmada birbirleri ile yarışırmasına bir anlayışın içine girmişlerdi. Selçuklulardan sonra ortaya çıkan Harzemşahlar, Atabekler, Eyyübîler, Mısır-Suriye Memlukleri ile Anadolu Selçuklu sülaleleri hâkim oldukları yerlerde mâlî güçleri nispetinde vakıflara önem verdiler.

Moğol Prenslarının İslâmiyeti kabullerinden sonra, daha önce tahrip ettikleri şehirlerin imar ve kalkınmasıyla birlikte, vakıflarında inkişaf ettikleri görülür. Nitekim Moğolların hayatında esaslı ve temelli bir değişiklik yapmaya çalışmış olan Gazân Han, Tebriz ve yanındaki Şeneb-i Tibriz denilen mevkide kendisi için bir türbe ve mescit, Şafîî ve Hanefî medreseleri, hankâh, dâru's-siyâde, rasathane, dâru'ş-şifâ, kütüphane ve kanunların yazılı olduğu defterleri muhafazasıyla ilgili "beytü'l-kanun", "beytü'l-mütevelli", havuzhane, çeşme ve hamam gibi ilmî, içtimâî külliyeler yaptırmış ve bunların muhafazası için zengin vakıflar kurmuştur.³⁰

Halk için büyük bir numune-i imtisal olan hükümdarların bazı anlayış ve davranışları, halkı da böyle bir harekette bulunmaya sevkeder. Onun için, hükümdarların yaptığı vakıfları gören halk da aynı şekilde davranmak isteyecektir. Bunun için İslâm dünyasında pek çok kimse, sultanların vakıflarına bakarak yeni yeni vakıflar kurmuşlardır. Ayrıca bu işte bir de sevap ve Allah rızasını kazanma gibi dinî bir unsur da

²⁸ İbnü'l-Emin Mahmud Kemall- Hüseyin Hüsameddin, **Evkâf-ı Hümayun Nezaretinin Tarihçe-i Teşkilatı ve Nüzzarın Terâcim-i Ahvali**, İst., 1335, s.6; Kazıcı, Ziya, **İslam Müesseseleri Tarihi**, İst., 1996, s.193.

²⁹ Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, **Osmanlı Devlet Teşkilatına Medhal**, Ank., 1970, s.10.

³⁰ Uzunçarşılı, **Medhal**, s. 185 dipnot.

varsa, bu, onlar için daha fazla bir teşvik sebebi olmuştur. Nitekim, Gazân Han'dan sonra yine Moğollardan Hüdabende ve Ebu Sâid gibi Müslüman hükümdarlar ile zengin Moğol beyleri muazzam vakıflar kurmuşlardır. Bütün bu vakıfların idaresi için de arazi ve emlak tahsis etmişlerdir.³¹

Osmanlı dönemine gelindiğinde ise, Osmanlılar, Anadolu Selçuklu Devletinin mirası üzerinde ve onun bir devamı olarak teşekkül ve inkişaf etme imkanına sahip oldular. Bu vesile ile onlar, kendilerinden önceki diğer İslâm ve Türk-İslâm devletlerinin çok zengin teşkilat ve müesseselerinden de geniş ölçüde faydalanma imkanını buldular. Nitekim Abbasîler devrinde hukûkî esasları tespit eden vakıf müessesesi, İslâm ve Osmanlı dünyasının her köşesine yayıldı. İslâm cemiyetinin siyasî ve iktisadî inkişafıyla paralel olan bu çoğalmayı Maverannehr'den Atlantik kıyılarına kadar her tarafta görmek mümkündür. Mescitler, türbeler, ribatlar, tekkeler, medreseler, mektepler, köprüler, sulama kanalları, hastaneler, kervansaraylar, imaretler, kütüphaneler, hamamlar vs. gibi birçok dinî-hayrî tesis, hep vakıflar sayesinde vücuda getirilmiştir.³²

Görüldüğü gibi, hemen hemen bütün müessese ve teşkilatların çekirdeğini, kendilerinden önceki Müslüman devletlerden alan Osmanlılar, vakıf konusunda da bu yolu takip etmişlerdir. Nitekim Osmanlı devletinde, daha ilk beyler zamanında başlayan, devletin siyasî ve mâlî kudretinin inkişafına sebep olarak gelişip artan vakıfların, Osmanlılar devletinde ilk kurucusu, Orhan Gâzi olmuştur. Onun, 724 Rebiülevvel (1324 Mart başı) tarihi ile azatlı kölelerinden Tavâşî Şerafettin'e, Mekece'de vakıf ettiği hangahın tevliyetini verdiği dair vakfiye ile vakfın şartlarını gösteren Farsça yazılmış tûralı belgesi elimizde bulunmaktadır.³³ Keza o, İznik'te ilk Osmanlı medresesini kurarken, onun idaresi için yeterince gelir getirecek gayr-i menkul vakf etmiştir. Kısa bir müddet zarfında bu medreseden kudretli ilim ve devlet adamları yetişmiştir. Sultan Orhan'ın yaptığı ilim ve hayır müesseseleri, sadece yukarıda isimleri verilenler değildir. Adapazarı'nda hâlen "Orhan Bey Camii", Kandıra'da "Orhan Camii" adıyla anılan camiler ile yine Adapazarı'nda medrese, Bursa'da bir cami, zâviye, misafirhane ve imaret inşa ederek bunlara vakıf tahsis etmiştir. O, bu hayır eserlerinin görevlileri olan müderris, imam, hafız, aşçı, hizmetçi ve kapıcı gibi kişileri de tayin etmiştir.³⁴

Orhan Gâzi'den başlayarak Osmanlı padişahları, sultanları, vezirleri, emirleri ve zengin halk da, pek çok vakıf yapmıştır. Bunlarla beraber bizim bütün bu vakıflardan

³¹ Kazıcı, Ziya, **İslam Müesseseleri Tarihi**, s.194.

³² Köprülü, Fuat, "**Vakıf Müessesesinin Hukukî Mahiyeti ve Tarihî Tekamülü**", **Vakıflar Dergisi**, II, 12.

³³ Metnin Türkçesi için bkz., Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, "Gazi Orhan Bey Vakfiyesi", **Bellekten**, 1941, V, 19, 281-282; Kazıcı, Ziya, **İslamî ve Sosyal Açıdan Vakıflar**, İst., 1985, s. 57-58.

³⁴ Berki, Ali Himmet, "**Vakıf Kuran İlk Osmanlı Padişahı**", **Vakıflar Dergisi**, V, 127-128; Kazıcı, **Vakıflar**, s.58.

burada bahsetmemiz mümkün değildir. Ancak konunun daha iyi aydınlanabilmesi için bir örnek vermekle yetineceğiz. Niğbolu'dan zaferle Bursa'ya dönen Yıldırım Beyazıt, burada bir dâru'l-hayır, bir hastahane, bir Ebu İshakhane (tekke), iki medrese ve bir cami yaptırmıştır. Bütün bu müesseselerin ihtiyacını giderebilecek genişlikte vakıfları da tayin etmeyi ihmal etmemiştir. Nitekim, dâru'l-hayrın evkafından olmak üzere aş ve yemden başka, her yıl bilginlere, yerli ve yabancı yoksullara 600 müdd buğday verilmek, her gün misafire ve yerliye et ile birlikte 300 tabak yemek çıkartılması için emir vermiştir. Hastane, tekke ve caminin her biri için ayrıca vakıflar tayin etmiştir. Bunlara, şeyh, tabib, imam, müezzin ve müderris tayin edip, maaşlarını belirlemiştir.³⁵

İstanbul'u, Bizans Devletinin merkezi olmaktan çıkarıp Osmanlı Devletinin merkezi haline getiren Fatih Sultan Mehmet, bu fetih esnasında umerâ, devlet adamı ve askerlere ganimetten düşen hisselerini verdikten sonra, kendi hissesine düşen emlaktan hiçbirini almayarak tamamını milletin malı olmak üzere vakfetmiştir. O, Bizans'tan kalan bu harap şehri, devletin merkezi olmaya yaraşır bir hâle getirirken, kurduğu vakıflardan epey istifade etmiştir. Fatih tarafından kurulan vakıfların vakfiyeleri bugün neşredilmiştir.³⁶

Osmanlı sultanları sadece vakıf kurmakla yetinmediler, aynı zamanda, başkaları tarafından kurulan vakıflara da yardımda bulundular. Nitekim, meşhur vakıflar arasında padişahın maddî yardımları ile senelik bütçelerini denkleştirenler az değildir. Bu yardım, nakdî olduğu gibi bazen de aynî oluyordu.³⁷

Osmanlılar, fethettikleri yerlerdeki vakıflara dokunmadan, eskiden beri vakfın şartı ne ise ona riayet ediyorlardı. Konu ile ilgili pek çok vesika, Osmanlı sultanları tarafından fethedilmeden evvel, Müslüman hükümdarların idaresinde bulunan vilayetlerdeki Osmanlı öncesi vakıfların şartlarına, bu yeni idareciler tarafından aynen riayet edilmiştir.³⁸ Vakıflar her türlü dış müdahaleye kapalı olduklarından hiç kimse ve hatta hükümdarlar bile bunların statülerini değiştirmeye yeltenmezlerdi. Bu yüzden Osmanlılar, vakıfları, kurucularının şartlarına uygun olarak idare edilmesi prensibine titizlikle riayet ediyorlardı. Osmanlılar vakıflara o kadar önem veriyorlardı ki, bunun tesirlerini hayatın bütün safhalarında görmek mümkündür. Bu konuda yabancı bir seyyahın müşahedelerini burada zikretmek istiyorum. 1874 senesinde İstanbul'u ziyaret eden İtalyan seyyah şunları söylemektedir: "*Sultanların veya şahısların hayratıyla beslenen sayılamayacak kadar çok güvercin sürüsü vardır. Türkler, kuşları himaye edip beslerler, kuşlar da*

³⁵ Şükrullah, **Behcetü't-Tevârih**, Nşr: Atsız, (Osmanlı Tarihleri I), İst., trs., s.57-58.

³⁶ Fatih vakıfları için bkz., **Fatih Mehmed II Vakfiyeleri**, Ank., 1938; Osman Ergin, **Fatih İmaretî Vakfiyesi**, İst., 1945.

³⁷ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz., Kazıcı, **Vakıflar**, s.59-60.

³⁸ Köprülü, Fuad, "**Vakıflar Müessesesi**", **Vakıflar Dergisi**, II, 22; Kazıcı, **Vakıflar**, s.61.

onların evlerinin etrafında, denizin üstünde ve mezarların arasında şenlik eder. İstanbul'da her yerde, insanın başı üzerinde dört bir tarafında kuşlar vardır. Şehre köy neşesi dağıtan ve ruhumuzdaki tabiat duygusunu durmadan yenileyerek içinizi serinleten cıvil cıvil sürüler size şöyle dokunup geçer.”³⁹

Görüldüğü gibi Osmanlılar, sahihsiz kuşları bile beslemek ve korumak için vakıflar kurmuşlardır.

Osmanlı toplumunda vakıflar o kadar önemli ve itibarlı bir müessesedir ki, mâlî imkan bakımından cemiyetin en alt seviyesinde bulunanlar ile, en üst seviyesinde bulunanlar arasında anlayış bakımından bir fark göze çarpmaz. Bu bakımdan iki veya üç odalı bir evi bulunan yaşlı ve kimsesiz bir kadın bile evinin bir veya iki odasını vakfetmek suretiyle bu anlayışa iştirak etmeye çalışır. Nitekim Ortaköy'de üç odalı bir evi olan Hâkime hanımın vakfı⁴⁰ bize bu konuda ne kadar ileri gidildiğini göstermektedir. Gerçekten Türk-İslâm dünyasında büyük tesisler yaptırmaya güçleri yetmeyenler, bütün bir toplum tarafından benimsenmiş olan hayır müesseselerine katılmaktan geri kalmamışlardır.⁴¹

Osmanlı Devletinde vakıflar, fıkıh hükümlerine göre yönetilirdi. Vakıfların denetimi Evkâf-ı Hümâyün nezareti tarafından yapılırdı. Vakıf mallarını ekonomik bir biçimde işletmek ve mimarî ve tarihsel değeri olan vakıf eserlerini korumak ve vakfa ait kuruluşları yaşatmak amacıyla ülkemizde 1924 yılında Başbakanlığa bağlı Vakıflar Genel Müdürlüğü kurulmuştur. 3 Haziran 1935 tarih ve 2762 sayılı vakıflar kanunu eski vakıfların durumunu düzenlemiştir.⁴²

Bu dönemlerde vakıfların imkan ve potansiyeli, diğer kamu kurum ve kuruluşlarına aktarılmıştır. Vakıf mektep, medrese, türbe ve kütüphaneler Maarif Vekaleti'ne; sıbyan mektepleri ve okul olabilecek tekke ve zaviyeler özel idarelere; akar ve hayratı aynı köy sınırları içerisinde bulunan vakıflar köy tüzelkişilerine; mezarlıklar, sular, şehir içerisinde kalan arsa ve araziler belediyelere; zeytinlikler ve çiftliklerin bir bölümü göçmenlere; geri kalanlardan bir kısmı da toprak reformu veya topraksız köylüleri topraklandırma kanunlarıyla ihtiyaç sahiplerine dağıtılmıştır. Yine bu dönemde Vakıflar idaresinin bütçe gelirinin üçte birini oluşturan a'şar ilga edilmiş, vakıf ormanlar devletleştirilmiştir. Bu durumdan vakıflar çok büyük zarar görmüştür.⁴³

Bu dönemlerde yapılan düzenleme ve uygulamalarla Vakıflar İdaresinin imkanları

³⁹ Edmondo de Amicis, **İstanbul 1874**, Trc: Beynün Akyavaş, Ank., 1981, s.133; Kazıcı, **İslam Müesseseleri Tarihi**, s.196.

⁴⁰ BOA.C Evkaf, nr. 28339; Kazıcı, **İslam Müesseseleri Tarihi**, s.196.

⁴¹ Kazıcı, **İslam Müesseseleri Tarihi**, s.196.

⁴² Öztürk, Nazif, **Vakıf Müessesesi**, Ank., 1995, s.68.

⁴³ Öztürk, Nazif, “**21.Yüzyıla Girerken Vakıflarımız ve Problemleri**”, **Nizam-ı Âlem**, s.94-95.

büyük çapta elinden alınmış, fakat sorumlulukları aynen üzerinde bırakılmıştır. Bunun sonucu olarak, kaynak ve uzman eleman yokluğu sebebiyle bu toprakların tapu senedi durumunda bulunan ve sanat değeri çok yüksek olan vakıf eserleri harap olmuştur.

Vakıfları bu ve benzeri kırımlardan korumak, günün gelişen ihtiyaçlarına ve değişen şartlara göre yönlendirmek için, sistemde yapısal değişikliğe gidilmesi gerektiği ortadadır. Ancak gerçekleştirilecek yapısal değişiklik, şimdiye kadar olduğu gibi, yukarıdan aşağıya ve tekyanlı olmamalı; toplum yararı ve hayırseverlerin duygu ve eğilimleri dikkate alınarak yapılmalıdır.

Toplumda konsensus sağlanarak bu şekilde yapılacak bir düzenleme ile vakıfların yönetimi merkezîyetçi anlayıştan kurtarılmalıdır. Ayrıca yeni kurulacak vakıflar; insanı esas alan bir hizmet anlayışına, kaliteye, kalıcı müesseseler kurmaya ve toplumla devletin kaynaşmasına katkı sağlayacak alanlara yönlendirilmelidir.

E- İNSANI VAKIF KURMAYA SEVKEDEN FAKTÖRLER

İnsanları vakıf kurmaya sevkeden faktörlerden birçoğunu, dünya hayatının geçici olduğunu, insan ömrünün bir gün gelip biteceğini ve bu dünyada sahip olunan her şeyin insana ahiret hayatını kazanmak için verildiğini anlatan ifadeleri hemen bütün vakfiyelerin başlangıç kısmında yer aldığını görmek mümkündür.⁴⁴

İnsan bu dünyada ne kadar çok mal ve imkana sahip olursa olsun, ömür sınırlıdır. Oysa insan daha uzun süre yaşamak, bu dünyada çevresine karşı saygı ile anılacak bir mevkiye ulaşmak, ölümünden sonra da Allah'ın rızasını kazanmış bir kul olmak istemektedir.

Toplumla yararlı bir fert olmanın, ihtiyaç içerisinde kıvranan bir canlının imdadına yetişmenin psikolojik hazzını duymak istemektedir. Daha açıkçası insanoğlu mutluluğu aramaktadır. Gerçekten vakıf kuran kişi, feragatin ve başkalarına yardımcı olmanın mutluluğunu, vakıf müessesesinin imkanlarından yararlanan kişi de, bir ihtiyacını karşılamış olmanın hazzını duymaktadır. Bu, birbiriyle çelişmeyen ve bir diğerinin mutluluğunu azaltmaksızın dalgalar halinde, cemiyetin bütün fertlerini saran, topyekün bir mutluluktur.⁴⁵

İnsanları, vakıf yapmaya yönelten bu psikolojik etkilerin yanında, geçmişteki uygulamalara bakarak, toplumun beklentileri, elde edilen servetin müsadere veya miras yoluyla bölünüp parçalanmadan emin bir şekilde evlada intikal ettirme düşüncesi, şüphesiz vakıf kurma fiilini harekete geçiren

⁴⁴ Yedi yıldız, Bahaeddin, "Vakıf Müessesesinin XVIII.Asır Türk Toplumundaki Rolü", *Vakıflar Dergisi*, Ank., 1982, s. 26-27.

⁴⁵ Öztürk, Nazif, "Vakfiyeleri Çerçevesinde Hacı Bayram Zaviyesinde Sosyal ve Kültürel Hayat", *IV. Vakıf Haftası*, Ank., 1987, s.167-180.

dinamiklerden bazılarıdır.⁴⁶

Genelde kabul edilen maddî ve manevî bu sebeplerin yanında, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde, tamamen hayrî amaçla birçok vakıflar kurulmasını sağlayan şüphesiz başka âmillerde vardır. Bize göre bunların başında, nihâî hedeflere ulaşmada, toplumla devlet arasında hiçbir ihtilaf ve uyumsuzluğun olmaması geliyordu.

Türk toplumunda hemen her dönemde, kurulan vakıfların sayısının artış gösterdiği zamanların, daha çok devlet-toplum arasındaki uyumun mükemmel sağlandığı devirlere rastlaması bir tesadüf değildir. Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde her iki kesimde bu dünyada var olma gayesini, İslâmı daha çok insana ulaştırmada, onun insan tarafından kabul edilmesinin sağlanmasında ve dünyanın imar ve ihyasında görüyordu. Bu anlayıştır ki, dervişleri ordulardan önce fethedilecek ülkelere sevk ediyor, oralarda inşa edilen zaviyelerle buldukları coğrafya vatanlaşıyor ve insanlar toprağa bağlanıyordu. Fetihlerden sağlanan servetler, fethedilen beldelerin İslâm mimarisi esaslarına göre imarına sarfediliyor, böylece, İslâmı benimseyen insanlara fizikî ve sosyal altyapı sağlanmış oluyordu. Bu aynı zamanda halka hizmetle hakka gitmenin ve vakıfta esas olan Allah'a kurbet kastını elde etmenin en güzel yoluydu.⁴⁷

F- VAKFIN TÜRK TOPLUM HAYATINDAKİ YERİ VE ÖNEMİ

Günlük hayatla sıkı bir bağlılığı bulunan ve sosyal yaşayış üzerinde derin etkiler yapan vakıflar, kurucuları tarafından kendilerine iyi bir gelecek hazırlama, bu dünyada ve ahirette mutluluğa ve refaha kavuşma, mallarını artırıp çoğaltma manevî ve sosyal mevkiini yükseltme, adını kendisi öldükten sonra da yaşatma, kıyamet günü için azık hazırlayıp cehennem azabından korunma, cennet nimetlerini elde etme ve mümkün olduğu ölçüde Allah'a yaklaşma gibi dinî, psikolojik, sosyolojik ve ekonomik düşünce ve niyetlerle kurulan vakıfların, toplumun sosyal dayanışmasını da temin eden kurumlar olduğunda şüphe yoktur. Özellikle yoksul ve kimsesizlerin geçimine tahsis edilen malların varlığı, İslâm medeniyetinde insana verilen değeri ortaya koyduğu gibi toplumdaki dengesizlikleri de önlemeye yardımcı olmaktadır.

Tarihî seyri içinde vakıfların, müslim ve gayr-i müslim halk içinde ne derece yaygın oldukları göz önüne alınırsa, iyi işlediği ve bozulmadığı zamanlarda, İslâm toplumu içinde bir sosyal denge unsuru olduğu söylenebilir. Bu

⁴⁶ Öztürk, Nazif, **Vakıf Müessesesi**, s.20.

⁴⁷ Öztürk, Nazif, **Vakıf Müessesesi**, s.20-21.

durumda vakıfları; devlet-halk münasebetleri açısından değerlendirdiğimizde, insan toplumunda, halkın devlete olan desteğini hiçbir zorlama olmaksızın yerine getirdiği müesseseler olarak görmekteyiz. Aynı zamanda; hâli vakti yerinde olan kimsenin halk içinde kazandıkları mevkilerini ve itibarlarını da korumak düşüncesiyle veya içinde yaşayıp sayesinde zengin oldukları topluma karşı bir vicdan borcunu yerine getirmek niyetiyle bu müesseseleri kurmuş olmaları, toplumda karşılıklı saygı ve sevgi bağlarını güçlendirdiği gibi insanların birbirleri ile kaynaşmalarına da vesile olur. Böylece toplumun sosyal dayanışması açısından önemli bir fonksiyonu olduğunu gördüğümüz vakıfların, iyi işlediği ve korunduğu zamanlarda; insan şahsiyetinin ve hayatının korunması, kurtarılıp geliştirilmesi, insanların hayatta karşılaşılabilecekleri maddî ve manevî zorlukların, ızdırap ve sıkıntıların giderilmesi, hayatın güzelleştirilip insan haysiyetinin korunması, sosyal düzenin her türlü tehlike ve sarsıntılardan kurtarılmasına yardım ettiği görülür. Bu maksat ve gayelerle vakfiyeler, camiler, mescitler, namazgahlar, mektep, medrese ve kütüphaneler, dergah, daru'ş-şifa ve hastaneler, aş evleri kervansaray, çeşme, kaldırım, su yolu ve tesisleri ile köprüler, kale, ribat ve istihkamlar, mesireler, dul ve yetim evleri, emzirme ve büyütme yuvaları gibi nice mimarî ve medenî değeri olan eserler sayesinde toplumların gelişmesi sağlandığı gibi, memleketin güzelleştirilip kalkınmasına da katkıda bulunduğu görülmektedir.

Vakıfların içtimâî, iktisadî ve ilmî yönlerden pek çok faydaları vardır. Biz burada vakfın faydalarını bu yönlerden kısaca açıklamak istiyoruz.

1) İKTİSÂDÎ VE TİCARÎ AÇIDAN

Değişik dönemlerde vakıflar üzerinde yapılan araştırmalar, Türk iktisadî hayatının ortalama % 15'ine vakıfların hâkim olduğunu göstermektedir. XVII. asır vakıfları arasında rastgele seçilen 330 vakfiye üzerinde yapılan ve genele teşmil edilen bir araştırmaya göre, bu asırda vakıfların genel bütçe içerisindeki payının yaklaşık % 26'lara kadar yükseldiği görülmektedir. Bu oran XIX. yüzyılda da %15 civarında olmuştur. Bu konuda elde edilen rakamlar dönemler itibarıyla değişik olsa gerçek olan şudur ki; vakıflar, zirâî işletmecilik, imalat sanayi, ticaret merkezleri, konut sektörü, istihdam ve para konularında ülke ekonomisine belirli bir oranda katkı sağlamaktadır. Vakıfların kamu yükünü azaltıcı faaliyetlerde bulunduğu, hatta Osmanlı döneminde doğrudan kamu hizmeti gördüğü hususu dikkate alındığında, devlete olan katkısının belirtilen oranların çok daha üzerinde olduğunu söylesek abartmış olmayız.⁴⁸

Vakıflar, iktisadî hayatın canlı tutulması için, ulaşım sisteminin emniyet altına

⁴⁸ Öztürk, Nazif, **Vakıf Müessesesi**, s.25.

alınmasında aktif rol oynamışlardır. Bu amaçla nehirler üzerinde köprüler kurmuşlar, her 30-40 km mesafede hanlar yaptırmışlardır. Ayrıca şehre inen malların tüketiciye ulaşmasını sağlayan büyüklü küçüklü iş yerleri, çarşı ve lokanta gibi ticarî yapılar inşa etmişlerdir.

Vakıf sektörünün ülke istihdamına katkısı söz konusu olduğunda Osmanlı döneminin sonlarında devlet hizmetlerinde çalışan personelin %12'sinin, Cumhuriyetin ilk yıllarında ise %15'inin vakıflardan aylık aldığını görmekteyiz. Bu oran, maalesef 1990'da % 1'e inmiştir.⁴⁹

Günümüzde de hâlâ yolları olmayan köyler, ve köprü olmadığından dolayı ilkel şartlarda sallarla geçiş yapan çocuğunu okula, hastasını hastaneye götürmeye çalışan insanların bulunduğu yöreler vardır. Bütün hizmetleri devletten beklemek yerine, bizlerinde imkanlarımız dahilinde eskiden olduğu gibi vakıflar kurarak, bu türlü hizmetlerin o bölgedeki insanlara ulaştırılmasında devlete yardımcı ve destek olmamız gerekmektedir.

2) İÇTİMÂÎ SİYASÎ AÇIDAN

Vakıflar, tesis edildikleri toplumların ihtiyaçlarına ve kurucularının dünya görüşü ve kabiliyetlerine göre, çok değişik amaçlarla kullanılabilir bir yapıya sahiptir. Eski Osmanlı hukuku, vakfın sıhhatinde, en başta Allah'a yaklaşma kastını ve topluma yararlı olma şartını aramıştır. Bir toplumun içtimâî bünye itibarıyla sağlamlığı, o toplumda tabakalaşmanın üst kesiminde yer alanların iyi yönlendirilmesine ve alt kesiminde yer alanların da iyi gözetilmesine bağlıdır. Vakıf yöneticiye bu imkanı sağlayacak yapıdadır. Devletin bu özelliğinden faydalanan Osmanlılar; yapı itibarıyla devletin babadan oğula geçen saltanat sistemiyle idare edilmesine karşılık, başta padişah, kadın sultan ve paşalar olmak üzere her kademedeki yöneticiler, toplum yararına kurdukları vakıflarla devlet vatandaş irtibatını temin ederek, geniş kitlelerin yönetime bağlılıklarını sağlamayı başarmışlardır.⁵⁰

Sosyal hizmet kuruluşları ve hastaneler sayesinde, Osmanlı ülkesinde parası olmadığı için müslim, gayr-i müslim hiçbir kimse aç ve açıkta kalmamış, hiçbir yoksul hasta da sokakta kalmamıştır.⁵¹

Günümüzde de bir taraftan haksız kazançlar, vurgun ve meşru olmayan usullerle gelir temin edenlerin yanında, günlük yiyeceğini elde edemeyen maddî sıkıntısı yüzünden bir kutu ilacını alamayan ve hastanelerden hastasını çıkaramayıp rehin bırakmak zorunda kalan yoksul insanların çokluğu bu türlü vakıfların kurulup işlerlik kazanmasına ne kadar fazla ihtiyaç olduğunu çok açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

⁴⁹ Öztürk, Nazif, **Vakıf Müessesesi**, s.26.

⁵⁰ Öztürk, Nazif, **Vakıf Müessesesi**, s.28.

⁵¹ Öztürk, Nazif, **Vakıf Müessesesi**, s.28.

Yine kışın ısınamadıkları için donarak ölen, aç, yoksul, kimsesiz yaşlılar ve çocukların çokluğu toplumda ciddi bir sosyal dengesizliğin mevcut olduğunu göstermektedir. Bu durum, nereden ve nasıl kazanırsan kazan, nereye ve nasıl istersen harca felsefesinin insanlarda hâkim olmasının bir sonucudur.

Bugün toplumdaki fertlere büyük görevler düşmektedir. Yoksullara her türlü yardım yapan vakıflara, bizlerde maddî ve manevî yardım yaparak, vakıfların ayakta kalmasına ve gelişmesine destek olmalıyız ki, toplumdaki bu türlü çarpıklıkların giderilmesi mümkün olsun.

3) EĞİTİM VE KÜLTÜR AÇISINDAN

Kültür, bir toplumu, ortak gayeler etrafında toplamak suretiyle onları millet vasfına yükselten; kabiliyetlerini ve bedii zevklerini ortaya çıkartan müşterek bir özelliktir. Kültürü meydana getiren unsurlar ise, ferdin beşerî davranışlarını tanzim eden inanç, onu ortak gayeler etrafında toplayan ve belirli bir dünya görüşüne yükselten eğitim, ferdi ve sosyal kabiliyetlerin ortaya konmasını sağlayan sanattır.⁵²

Başta eğitim olmak üzere, kültürün temel unsurları olarak vasıflandırdığımız bu üç kavramın tarihteki gerçekleştirici gücü vakıflar olmuştur.

Cumhuriyet Türkiyesinde, eğitim millileştirilmiş, Tevhid-i Tedrisat kanunu ile halkın eğitim ve öğretimi devletin denetim ve yönetimine verilmiştir. Öğretmenler devlet tarafından tayin edilerek düzenli bir ödeneğe kavuşmuş; öğrencilerin okul, burs, yurt ve bir takım sosyal ihtiyaçları da devlet eliyle karşılanmaktadır.

Ancak devletin bu görevine yardımcı olmak maksadıyla ülkemizde bazı eğitim vakıfları kurulmuştur. Bu vakıflar, ilkokul, lise ve üniversite kurarak devletin bu alandaki hizmetine katkıda bulunmaktadır. Günümüzde zeki ve yetenekli olmasına rağmen, ekonomik imkansızlıklar sebebiyle okuyamayan bir çok gence burs ve kalacak pansiyon temin ederek o gençlerin eğitimlerini sürdürmelerine yardımcı olan bazı vakıflar mevcuttur. Fakat geçmişe göre bu türlü vakıfların sayısı çok azdır. Bugün yatırımların cami ve binalara yapılması yerine, daha çok insana yapılması gerekmektedir. Bir ülkenin kalkınması eğitilmiş insan sayısı ile doğru orantılıdır. Dolayısıyla insanlarımızı eğitmek için elimizden gelen gayreti gösterip, bu hususta çalışan vakıflara yardımcı olmalıyız.

SONUÇ

Sonuç olarak diyebiliriz ki, Medeniyet tarihimizde çok önemli bir yere sahip olan ve asırlar boyunca sosyal bünyemizde daima kaynaştırıcı ve birleştirici bir rol oynayan vakıfların önemi çok büyüktür.

⁵² Öztürk, Nazif, **Vakıf Müessesesi**, s.30.

İnsanımızın ilerlemesi, yurdumuzun yücelmesi, toplumumuzda sosyal refahın yaygın hale gelmesi ve ülkemizin imarında önemli hizmetler ifa eden vakıfların mahiyetini tanıyan bir kimsenin, vakfi sevmemesi ve yardım elini uzatmaması düşünülemez.

Yardımlaşma ve dayanışma bir medeniyetin en belirgin özelliğidir. Medeniyette ileri gitmiş olan milletlerin hemen hepsinde sosyal yardım ve dayanışma önemli bir yer işgal eder. İnsana insanca bakmak, sahip olduğu mal ve servetten başkalarını da faydalandırmak gibi yüce duygulardan tezahür eden sosyal yardım ve dayanışmanın tümüyle ve en geniş şekliyle uygulandığı yer vakıf alanıdır. Türk-İslâm kültür ve medeniyeti de vakıf temeline oturmuştur.

Selçuklular ve Osmanlılar zamanında vakıfların yaptığı hizmetler doruğa ulaşmış, günümüzde sosyal devlet olmanın gereği sayılan eğitim, sağlık vb. alanlarda kamu ve sosyal devlet hizmetlerinin büyük bir çoğunluğu vakıflar eliyle yapılmıştır.

Böylesi önemli hizmetler ifa etmiş ve etmekte olan vakıflar, zaman zaman, sadece yoksulları koruyan, fakir ve muhtaçlara yardım eden müesseseler olarak algılanmaktadır. Halbuki vakıfların hizmet alanı bütün toplumu kucaklayacak ölçüde şümulüdür. Vakıf müesseseleri sosyal ve ekonomik yardımlaşmayla fakirliği ve onun doğurduğu sosyal sıkıntıyı asgariye indirmeye gayret ederken, öte yandan sanat ve kültür değerlerinin gelişmesi ve korunmasından yurdun imar ve inşasında bir çok hizmete öncülük eder. Bu sebeptendir ki, zengin fakir ayırımı yapılmaksızın toplumun istifadesine sunduğu okul, kütüphane, hastane, yayın vb. alanlardaki hizmetler toplumun tamamına şâmindir.

Fertlerde mevcut olan hayır ve yardım duygusunun müessesleşmesi olan vakıflar, gelişen teknolojiye de ayak uydurarak, geçmişte olduğu gibi günümüzde de milletimize çok çeşitli hizmetler sunmaktadır.

Bugün bizlere düşen görev, toplumun yararına kurulmuş, sosyal dayanışmayı sağlayan bu hayır müesseselerine ilgi göstermek, çevremizde vakıf anlayış ve şuurunu canlı tutmak, elimizden geldiği kadar bu güzel hizmetlere iştirak ederek yeni hizmet alanları açmayı teşvik etmektir.

KAYNAKLAR

- Berki, A.Himmet, **Vakıflar**, Ank., 1950.
- Berki, Ali Himmet, “**Vakıf Kuran İlk Osmanlı Padişahı**”, **Vakıflar Dergisi**, .
- Bilmen Ömer Nasûhi, **Hukuk-i İslâmiye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu**, İst., 1970.
- BOA.C Evkaf, nr. 28339.
- Buhârî, Ebu Abdîrrahman Muhammed b.İsmail, **el-Câmiu’s-Sahih**, Çağrı Yay., İst., 1981.
- Ebû Dâvud, Süleyman b.el-Eşas es-Sicistânî, **Sünenü Ebî Dâvud**, Çağrı Yay., İst., 1981.
- Edmondo de Amicis, **İstanbul 1874**, Trc: Beynun Akyavaş, Ank., 1981.
- Fatih **Mehmed II Vakfiyeleri**, Ank., 1938.
- Haydar, Ali, **Tertibu’s-Sunuf fi Ahkâmi’l-Vukuf**, İst., 1340.
- İbnü’l-Emin Mahmud Kemall- Hüseyin Hüsameddin, **Evkâf-ı Hümayun Nezaretinin Tarihçe-i Teşkilatı ve Nüzzarın Terâcim-i Ahvali**, İst., 1335.
- Kattânî, Abdu’l-Hayy, **Nizamü’l-Hükümeti’n-Nebeviye**, Beyrut, trs.
- Kazıcı, Ziya, **İslâm Müesseseleri Tarihi**, İst., 1996.
- Kazıcı, Ziya, **İslâmî ve Sosyal Açından Vakıflar**, İst., 1985.
- Köprülü, Fuad, “Vakıflar Müessesesi”, **Vakıflar Dergisi**, Ankara Cumhuriyet Matbaası, 1969.
- Köprülü, Fuat, “**Vakıf Müessesesinin Hukukî Mahiyeti ve Tarihî Tekamülü**”, **Vakıflar Dergisi**, İstanbul Edebiyat Fakültesi Matbaası, 1974.
- Miras, Kamil, **Sahihi Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercümesi ve Şerhi**, Ank., 1974.
- Müslim, Ebû’l-Hüseyin Müslim b.el-Haccac el-Kuşeyrî, **es-Sahih**, Thk: M.Fuad Abdulbakî, İst., 1981.
- Osman Ergin, **Fatih İmareti Vakfiyesi**, İst., 1945.
- Ömer Hilmi Efendi, **İthafu’l-Ahkâmi’l-Evkaf**, Ank., trs.
- Öztürk, Nazif, “**21.Yüzyıla Girerken Vakıflarımız ve Problemleri**”, **Nizam-ı Âlem**,
- Öztürk, Nazif, “**Vakfiyeleri Çerçevesinde Hacı Bayram Zaviyesinde Sosyal ve Kültürel Hayat**”, **IV. Vakıf Haftası**, Ank., 1987.
- Öztürk, Nazif, **Elmalılı M. Hamdi Yazır Gözüyle Vakıflar**, Ank., 1995.
- Öztürk, Nazif, **Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müesseseleri**, Ank., 1995.
- Pakalın, M.Zeki, **Osmanlı Tarih Deyimler ve Terimler Sözlüğü**, İst., 1971.
- Şafak, Ali, **İslâm Arazi Hukuku ve Tabiatı**, İst., 1977.
- Şeybânî, Ebu Bekir Ahmed b.Ömer, **Ahkâmu’l-Evkâf**, Mısır, 1904.
- Şükrullah, **Behcetü’t-Tevârih**, Nşr: Atsız, (Osmanlı Tarihleri I), İst., trs.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, “Gazi Orhan Bey Vakfiyesi”, **Belleten**, 1941.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, **Osmanlı Devlet Teşkilatına Medhal**, Ank., 1970.
- Yediyıldız, Bahaeddin, “**İslâmda Vakıf**”, **Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi**, İst., 1989.
- Yediyıldız, Bahaeddin, “**Vakıf Müessesesinin XVIII.Asır Türk Toplumundaki Rolü**”, **Vakıflar Dergisi**, Ank., 1982.
- Zuhaylî, Vehbe, **İslâm Fıkı Ansiklopedisi**, İst., 1994.